

————— M E T İ S A J —————
(MELEZLENME)

François Laplantine; *Lumière-Lyon* Üniversitesi'nde etnoloji profesörüdür. Brezilya'daki araştırmalarının yanı sıra, hastalık ve dinin antropolojisi, yazı ve antropoloji arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalarıyla tanınır. Eserlerinden bazıları şunlardır; de Payot da yayımlanan *Transatlantique: Entre Europe et Amériques Latines* (1994), *La description ethnographique* (1996).

Alexis Nouis; Montreal Üniversitesi dil bilim ve çeviri bölümünde profesör. Ayrıca Birleşik Krallık Cardiff Üniversitesi, Avrupa araştırmaları anabilim dalı kültürel araştırmalar kürsüsünde görevlidir. Çeviri kuramı, modern edebiyat, modern çağın estetiği ve felsefe alanında çalışmalar yapmaktadır. Eserlerinden bazıları şunlardır; *La Modernité* (1995), J.-J. Levy ile ortaklaşa yazdıkları *Sida-fiction, Essai d'antropologie romanesque* (J.-J. Levy ile ortaklaşa –1994), *Paul Celan, Les lieux d'un déplacement* (2010).

© EPOS YAYINLARI-68
İnceleme Kitapları

François Laplantine
Alexis Nouss

METİSAJ
(MELEZLENME)

Fransızcadan Çeviren:
Sevgi Türker Terlemez

Yayıma Hazırlayan:
Ercüment Özkaya

Kitabın Orijinal Adı:
Le Métissage

© Epos Yayınları, 2010
©François Laplantine, Alexis Nouss, 2010
©Sevgi Türker Terlemez, 2010

Düzeltili:
Bâki Alemdar

Kapak Tasarımı:
epos

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
epos

Baskı ve Cilt:
Sözkesen Matbaası (0.312) 395 21 10
Birinci Baskı, Ankara 2011
ISBN: 978-975-6790-83-0
Sertifika no: 16468

EPOS YAYINLARI
GMK Bulvarı 60/20 (06570) Maltepe-Ankara,
Tel.Fax: (0.312) 232 14 70 - 229 98 21
eposyayinlari@eposyayinlari.com
www.eposyayinlari.com

François Laplantine, Alexis Nouss

METİSAJ

(MELEZLENME)

*Anlamak için bir sunum
Düşünmek için bir deneme*

Fransızcadan Çeviren
Sevgi Türker Terlemez

İçindekiler

<i>Çevirmenin Sunuşu</i>	7
Önsöz	11
Metis bir dünya	15
İlk örnekler	17
Dilbilimsel türeşimler	33
Metisajlar ve kültürler	39
Metis bir düşünce için	59
Kuramsal veriler	61
Metis felsefe	77
Metis sanat	83
Bir etik olarak metisaj	93
<i>Ekler</i>	97
<i>Kaynakça</i>	98

Çevirmenin Sunuşu

*Bu kadar uzaklarda nasıl kaybolur insan
birlikte olmak bu kadar yakinken*

Philippe Tancelin

Ayrılıp bütünleşmek, bütünleşip ayrılmak, kenetlenip çözülmek; evresini bir türlü tamamlayamayan küreselleşmek hevesine düşen bir dünyanın insanları, Avrupalı olmak sevdasında ayak direyenler veya direnenlere gülenler... Avrupalı ve öteki küreselleşirken bütününden kopan ve yine de küreselleşmek isteyen dünya, bu düşsel büyümlü küre dönerken inip yoluna küresiz devam edenler... Ego ve alter egolar... Değişik kültürler, diller ve dünyalar... Çoğalıp çoğaldığı halde kısır kalanlar, kısır olduğu halde yine de çoğalmayı başaranlar, zenginleşip güzelleşen, herkes olurken hiç kimse olamayanlar, herkesle çoğalıp hiç kimseye benzemeyenler, hem herkes hem de kendileri olanlar, etkilendikleri seslerle gürleşerek yükselen kendi sesini duyan ve duyurmak isteyenler, kendi sesini arayanlar, ararken kaybolanlar, kaybolduğunu düşünürken kendini bulanlar... Birileri ve ötekiler ve ben ve öteki iken BİZ olmayı her şeye rağmen başaranlar...

Çok olurken tek olmak,
tek olabilmek için çoğalmak
bu mümkün mü?
veya nasıl mümkün kılınır?

Bir kültür öteki kültürle buluştuğunda oluşan dinamik, yeni bir

düşünceye, yeni bir düşünme biçimine olanak sağlar. Değişik düşünme biçimleri ile tanışmak, kulağın daha önce işittiğini veya gözün daha önce gördüğünü daha değişik bir biçimde algılaması anlamına gelir. Algı zenginliğine yol açan bu buluşma, resim ile müziğin bir araya gelip eşsiz olanı yaratmasına benzer. Müzikle düşünülen bir tablo ve renklerle tercüme edilen düşünce gökkuşağına benzer. Bir renk diğer rengin doğmasını sağlar, renkler birbirlerinin içinde var olurlar, *doğuşurlar, türeşirler*.

Metis kültürün bireyleri birbirlerine benzemeğe çalışmazlar, birey ötekinin var olabilmesi için, ötekinden tamamen bağımsız olarak kendi kimliğine, kendi özelliklerine sahip çıkar. Özel olmak için çaba gösterir, armoniyi bozan doğal rengi bulmaya çabalayan ressamın tablosu gibidir. Gauguin'in renkleri örneği, renklerin içinde kaybolmaz öteki renkler. Dünyanın dışında ama dünyayı anlatan bir tablo gibi, çıplak gözle algılanması zor olan bir nesneyi yakalamak gibi şiirsel formu bulur metis kültürün, dilin insanı. Özgürdür ancak bağımlılığı içinde taşır, insanın insana duyduğu gereksinimi, insanın insansız olamayacağı gerçeği içinde olgunlaşır, bağımlı özgürlüğün tadına varan düşünceyi yansıtır metis kültür:

“Bir ağaç gibi tek ve hür
ve bir orman gibi [...]”

kalabalık olmak, ötekini tanıyıp kendisi olmak, kendisini kendisi olmak yolunda destekleyenlere, besleyenlere insan-duygu-renk-dil-kültür zengini olmak adına gönlünü ve kapısını açmak... Bu anlayışın ve bu anlayışa sahip insanın adı nedir?

Bu kitap bu soruyu yanıtlıyor.

Bu kitabı, bir rastlantı eseri tanıdığım kitabın iki yazarından biri olan Alexis Nouss sâyesinde okuma şansını elde ettim. Renklerini yitirmeden bir araya gelen iki sesin kitabı *Le Métissage*,* özgün adı ile. Başlığımı gönlümce çeviremediğim için yıllardır elimde dolaştırdığım bu kitabı nihayet Paris'te çevirmeye karar ver-

dim adımı değiştirmeden. Kitaptan da anlaşılacağı gibi kitabın kendisi adıyla örtüşüyor. Alexis Nouss, daha da zenginleşmesi için benim de kısacık bir şeyler yazmamı önerdi. “Her okuyucu ile biraz daha kalınlaşacak” demeyi unutmadı. Tiyatro eserinin izleyicisi ile tamamlanması örneği, her kitabın da okuyucusu ile tamamlandığı gerçeğinden giderek eserin adının çevirisini sizlere bıraktım. Dilimin (Türkçenin) zenginliğinin elbette ki farkındayım, ancak gerekli sözcüğü bulamamaktan korktum. Sizlerden yardım istemekle ayıp ettiğimi hiç sanmıyorum, çünkü çok şeyi bilen olmaksızın bilemediğinin farkında olan biri olmayı yeğliyorum, bilmediğim, anlamakta zorlandığım, defalarca yaşasam da yine de kanacağım o kadar çok şey var ki...

Paris'teyim ve *Le Métissage*'i* duyumsuyorum, yaşıyorum her gün. İyi olmuş da daha önce çevirmeye kalkmamışım. Çeviri aşaması kaosla başlar. Kitabı okumak, onunla anlaşmak, kavga etmek ve sonunda bilgisayarın karşısına geçmek... Çeviri başarısızlık sanatıdır aslında. Hiçbir biçimde aynısı olamaz, aynaya baktığımda karşımdaki kişinin ben olması ve aslında ben olmaması gibi. Kumdaki, çamurdaki ayak izinin bana ait olması ama benim ayağım olmaması gibi... Bir paradokstur çeviri. Sözcük oyunlarını başka bir dilde yaşatmak, bu inceliği yansıtmak olası değildir bununla birlikte dünya yazını çeviriler sayesinde tanışır değişik dünyaların okurları ile.

Bir dil öteki dile geçerken yeni sözcükler kazandırır ev sahibi dile, kendi incelikleri ile yeni dilin inceliklerinin birbirine sevdalanmasını bekler yıldırım aşkına tutulmamışlarsa eğer. Çevirmenin görevi iki dilin aşkını gözetleyen koruyucu melek olmaktır zira aşksız evlilik yavandır, renksizdir, coşkusuzdur. Çeviri bir tür *metisaj*dır, çoğalma ve zenginleşme, zenginleşirken ötekini de zengin kılma sanatıdır.

S.T.T.

* Melezlenme, türeşim, kavşak, kesişme, çaprazlaşma, birleşme, karışım.

ÖNSÖZ

Metisajın içinde, etimolojik düşlemede – ki anlamını bulduğunda hoştur – zaman ve katkı işi olan dokuma, işleme vardır. Latince *mixtus*dan gelip karışık diye karşılığını bulan terim, ilk kez İspanyolca ve Portekizcede sömürgeleştirme bağlamında kırma sözcüğü ile birlikte kullanılmaya başlarken, bu olgu biyoloji dünyasında genetik çaprazlaşmayı ve genetik miras üretimini, yani direnç kaybına ve yok olmaya karşı destek sağlayıcılık görevi üstlenen fiziksel ve kromatik [renklerle ilgili, (ten rengi) –ç.n.] mucizeleri açıklama görevini üstlenir.

Metisajın sorduğu ilk soru, bağrından koparak geldiği disiplinin (biyoloji) dışında bu olgunun yer değiştirmesi ve dağılmasıdır. Dilbilim (*créole* diller) ve dinlerin irdelenmesinde kabul görmekle birlikte, antropoloji dünyasına (kültürlerin karşılaşması) girmek için oldukça çekingen davranır, sanat dünyasında (örnekse barokun açıklanmasında) kararsız kalır ve bir sorunsala, hattâ bilim ve epistemoloji dünyasında, bazıları için kabul edilmeze dönüşür.

Bu kitapçığın amacı, bu olgunun düşünceye dönüşmesinin, hattâ örnek teşkil etmesinin sadece meşru olmakla kalmayıp, aynı zamanda son derece çeşitlilik sergileyen alanlarda yerinde de olduğunu göstermeye katkıda bulunmaktır. *Metisaj*, kesinlikle sa-

dece biyolojik bir olgu değildir. Bu olgu, ancak bizzat – tümünden reddedilmesi ile varlığının kabul edilmesi arasında gidip gelen – hakkında edilen konuşmalar sâyesinde ve kimlik, istikrar, öncelik değerlerinin egemen gücünün karşısında durmakla var olur.

Metisaj, yanlış yorumlandığında, en başından beri “arı” veya daha genel anlamda başlangıç durumunda olan – ırksal, sosyal, kültürel, dil bilimsel – iki birimin var olduğunu, herhangi bir zaman diliminde başka bir bütünlüğe bir şekli ile karşılaşan homojen bir bütünlüğün, “arı olmayan” veya “heterojen” olan bir olguyu dünyaya getireceği gibi yanlış bir anlam içerir.

Bu durumda *metisaj*, homojen/heterojen gibi bir kutuplaşmayı kesinlikle yadsır. Homojenin mutlak birliği ile heterojenin ayrımsal bölümlerinin arasında üçüncü bir füzyon olarak sunar kendini. *Metisaj*, bileşenlerinin bütünlüğü bozulmayan bir bileşimdir. Bu ise, bugünün toplumunda, (ırkçılık, entegrasyon –‘kaynaşma’–, ulus topluluğu v.s.) akla gelen tüm siyasî tartışmaları içerir.

Metisaj, *antimetisaj* temelini üzerine (benzerden hareketle değerlendirme ve yerleşiklik üzerinde yükselen katmanların keşfi ve seyahat örneği) oturmuşsa eğer, yani kaynağa ve düzene öncelik tanıyan bir düşüncenin, üzerinde varlığını sürdürmüşse; karma kategorinin, karışımın ve birikimin yetersiz olduğunu söylemek zorunda kalacağız, hattâ bu kadarla da yetinmeyip bununla ilişkisinin olmadığını da kanıtlamaya çalışacağız, zira bu düşünce laf olsun diye bir araya gelip türevini üreten tarihsel ve ontolojik elemanların var oluşunu ileri sürer.

Metisajın tam karşıtı, yalın (yani yalınlık), ayrı (ayrılmış, yani ayrılık), parlak ve özgün (parlaklık ve özgünlük), arı (arılık) dilin ve çevrenin, belleğin arılığı, bu aynı zamanda düşüncenin aslının ve özünün sıkışması ile oluşan bir bütün, daha açıkçası bir toplamadır. Burada söz konusu olan ise, varoluşun kanıksanmasına götüren tek tiplilikten, eşitleştirmeden, standardizasyondan olu-

şan bir tür evrensellik olgusudur. Bu, aynı zamanda *senkretizm* yani kökenleri farklı olan dinsel inanışların aynı birimde toplanması, diye nitelendirilen şeydir. Örnekse, haddinden fazla tanrının istif edilmesi. Her gün, artık daha fazlasını kaldırmayacak sınıra gelene kadar, biraz daha eklenir. *Kitsch, patchwork, melting-pot, New Age* ve standart mutfak, neredeyse metisajın karşıt anlamı olarak kullanılır. *Metisajın* boşu, dolu, dopdolu varsayılmakla birlikte, sadece çekiciliği değil iticiliği, yalnızca bağlacı değil ayrışmayı, art arda gelişi çağırıştırır. *Metisaj*, ergime, kaynaşma (*füzyon*) değildir, bağlantı (*kohezyon*), geçişim (*osmoz*) değildir; ancak karşılaştırmadır, diyalogdur.

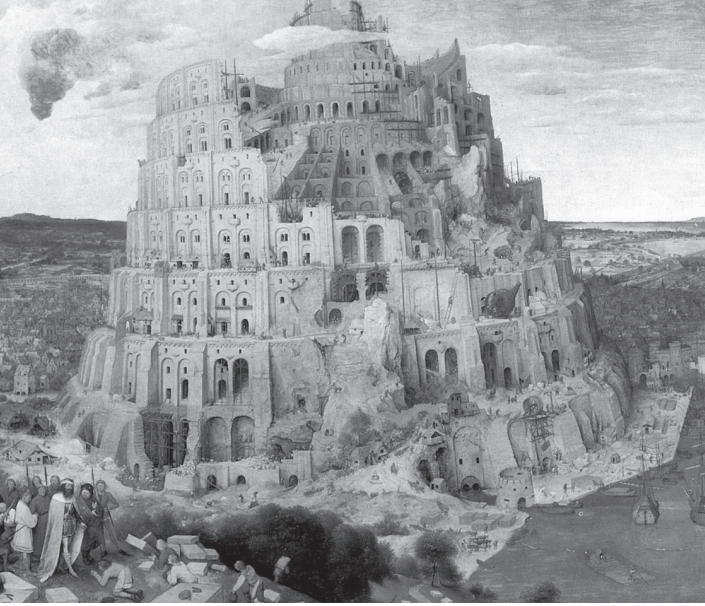
Senkretizm, farklılıkları arılaştırma örneği olan çıkarma işlemi gibi ve kesip çıkararak değil de, büyük bir özenle, hesaplama, toplama işlemi yaparcasına katman katman yok etmeye çalışırken yapılan işlem, tek bir üniteye indirgemekle aynı şiddeti içerir, tam bir homojen ve hiçbir ayırıcı özelliği olmayan bir yapı içerisinde, aynı süreç, aynı kaynaşma, bütünleşme, uyum söz konusudur.

Metisaj üzerine yazılan benzer bir eserin bilgimiz dâhilinde olmaması, bu konunun son derece değişken ve her zaman süreklili bir evrim içinde olmasından kaynaklanıyordur kuşkusuz. Her türlü istikrardan kaçması, bir türlü evrimini tamamlamaması onu tanımlamak için yapılan tüm çabaları yıldıırıyor.

Metisajın tek ve büyük kuralı, kurallarının olmayışından ibarettir. Hiçbir ön kurgu, hiçbir öngörü mümkün değildir. Her *metisaj* özgündür, özeldir ve kendi geleceğini kendisi çizer. Karşılaşmadan neyin çıkacağı hiç bilinmez. Bu gerekçeyle, en başta, tipolojisini çizmeye çalışmadan önce onu anlamayı önermek çok yerinde olur.

Bu esere iki kişinin imza atmasına da şaşmamak gerekir. Ve – tam bir *metis* yaklaşımla – unutulmamalıdır ki bir kitap, okuru tarafından yazıldığı kadar yazılır yazarı tarafından da.

Bâbil Kulesi'nin inşası
Bruegel, *Bâbil Kulesi*

Metis bir dünya

İlk örnekler

Akdeniz Havzası

Akdeniz'in, Avrupa'yı dünyaya getiren bu kültür havzasının tarihçesi, kuşatma, fetih, saldırı, zulüm, katliam, yağma, sürgün görünümü altında yatan binlerce yıllık göçün ve aynı zamanda takasın, kıyaslamamanın, halkların birbirlerini bu savaşlara kadar değiştirmelerinin tarihçesidir.

Bu “toprakla çevrili deniz”, Romalıların deyimi ile *Mare magnum*, asırlarca dünyanın tüm haritalarının merkezinde yer alan ve Arapların deyimi ile *al-bahr al-muta-wassit* (harfi harfine söylemek gerekirse “yüzeyi ortada duran su”) bu havza, pervasız bir cazibeye sahiptir. İmparatorluk döneminden geçerli olmak üzere, birbirini izleyen birçok egemenliğe yataklık eder. Ormanlardan, bozkırlardan, çöllerden kopup gelen halklar oraya hücum ederler. Bu son imparatorluklardan birine dikkatimizi yönelteceğiz biz: Voltaire'in deyişi ile “Asya'nın, Yunanistan'ın, Mısır'ın çehresini değiştiren ve dünyaya yeni bir yön veren”, Büyük İskender'inkine.

İskender'in, insanî boyutu olmasa da en azından kendi çıkarına hitap eden, evrensellikten yana bir görüşü vardı. Ayrıca etnik

aidiyete inanırdı İskender, birbirinden farklı halklar aynı potada erimeliydi ona göre. Önce Yunanlarla Persler, ardından Suriyeliler, Mısırlılar ta Hindistan'a kadar. Zira *Magna Graecia*, önce Akdeniz'in etrafından dolanıp Asya'ya kadar uzanmalıydı. Plutarık, İskender, "dünyanın tüm halklarını karıştırılması gereken bir krater gibi bir araya getirdi." diye anlatır. Yunanlılaştırılan Doğu ve Doğulaştırılan Batı, farklı bileşenler imparatorlukta konuşulan farklı dilleri öğrenmeye özendirilmeliydiler. İskender'in bizzat kendisi örnek teşkil etmeliydi. Ceza hukukunda ve saray törenlerinde Helen olmayan tüm kültürleri kabul ediyordu. Farsça konuşup Persler gibi giyinirdi. Sonuç olarak ve özellikle, imparatorluk halkının aynı süper-ulus içinde kaynaşması için toplu düğün törenleri düzenlemenin yararına çok inanıyordu. Çok abartılı olduğu kuşku götürmemekle birlikte, o çağın tarihçilerinin söylediklerine bakılırsa, on bin Yunan askeri aynı törenle on bin Asyalı kadınla evlenmiş.

Bu zorunlu birleşmelerle istenen sonuca ulaşamadı. İskender'in ölümünden sonra, damatlarla gelinler birbirlerinden ayrılmışlardı. Devletçi bir modelle yürütölen evrensel toplum düşü suya düşmüştü. Tarih, ne yazık ki bu örneği benimseyen başka örneklere tanık olur. Bu dönemde, *metisaj* olgusu pek fazla dile getirilmemekle birlikte, İskender'in siyasal ve kültürel projesinin dışında da, Antik Akdeniz'de *metis* düşüncesinin oluşmasına olanak sağlayacak unsurların varlığı gözlemlenir. Bireysellik ve ussallık değerlerini, bölgesel çıkarların ve özellikle de memleketleri olan tek bir kente (*Polis*) ait olmanın çok daha önünde görmenin gerektiğini anlatan Stoacılardan söz etmek yerinde olur. Onların *Polis*'in *kozmpolis* olmasını, sınırların ötesine geçilmesi gerektiğini içeren topluluk anlayışlarında yabancı kavramı yersizdir.

Aslında, Akdeniz tarihinin gerçeği bu ideale göre kurulmaz, ancak (Arap, Türk, Roma, Hıristiyan) fetihlerinin mantığından giderek daha öteye geçer. Adı geçen ölkeler devraldıkları mirasa asla dokunmazlar. Zamanla kendileri fethettikleri ölkenin insan-

Yunanistan ve Türkiye haritası.

Atlas de Diego Homen (1563).

ların mirasçısı olurlar. Tek tanrılı üç büyük dinin ortaya çıkış yeri olan Akdeniz havzası, Doğu ile Batımın sürekli olarak karşılaştığı, en çeşitli kültürlerin kesişme ve çatışma noktasıdır.